

І. Ю. Єпіфанова, канд. екон. наук

МІСЦЕ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовано підходи до розкриття сутності інноваційної діяльності. Розглянуто інноваційну діяльність як чинник економічного зростання машинобудівних підприємств.

Вступ

В сучасних умовах господарювання, зважаючи на процеси глобалізації вітчизняних економік окремих країн, досить актуальним є питання забезпечення конкурентоспроможності та економічного росту вітчизняних підприємств. Глобалізація є інтенсивною інтеграцією ринків товарів і послуг, капіталів та ґрунтується на відкритті, дерегуляції національних економік з метою зміцнення їх конкурентоспроможності та збільшення привабливості для іноземного капіталу. Економічні системи, в яких використовуються прогресивні методи управління стійким розвитком, більше пристосовані до боротьби з кризовими явищами. Економічне зростання як країни в цілому, так і окремих підприємств можна досягти за рахунок впровадження прогресивних нововведень, тобто активної інноваційної діяльності.

Питання управління стійким розвитком висвітлюється в працях Р. Аскоффа, Б. Карлофа, С. Седерберга, Н. Д. Кондрацьєва та ін. Питання, пов'язані із визначенням сутності інноваційної діяльності, методами оцінки ефективності її здійснення є предметом розгляду вітчизняних та західних вчених, зокрема Й. Шумпетера, Р. Соллоу, О. А. Лапко, В. М. Гейця, В. В. Зянька, П. С. Харіва.

Разом з тим, потребують додаткового дослідження питання, пов'язані із забезпеченням ефективної інноваційної діяльності вітчизняними підприємствами як інтенсивного чинника економічного зростання вітчизняних підприємств та, зокрема, підприємств машинобудування.

Основна частина

Глобальні зміни, які відбуваються у світовій економіці, спричинені в першу чергу ресурсними обмеженнями економічного росту та є закономірним етапом еволюційного процесу. Б. Карлоф та С. Седерберг [1] визначають розвиток промислового підприємства як зміну стану, тобто перехід з одного стану в інший, який вважається кращим, ефективнішим або доцільним для діяльності. Незважаючи на те, що зміна стану може розглядатись не лише як покращення, але й як погіршення, автори під змінами розуміють покращення, за якого керівництво оцінює організацію як більш успішну ніж в попередньому періоді.

Під економічним зростанням розуміють збільшення обсягів виробництва суспільного продукту на основі розширеного відтворення та якісного удосконалення факторів виробництва з ефективним використанням ресурсів та збереженням природного середовища з метою найповнішого задоволення економічних і соціальних потреб нинішнього та майбутнього поколінь з урахуванням прогресивних стандартів життя людей [2]. Економічне зростання може досягатись за рахунок екстенсивних та інтенсивних чинників. В сучасних умовах, зважаючи на обмеженість природних ресурсів, зосереджених в, так званих, базових галузях промисловості (паливна, електроенергетична, металургійна, металообробна), а також економічну недоцільність до постійного зростання використовуваних ресурсів, саме високі технології, інтелект, наукові відкриття, нововведення, які будуть здатні створювати нові матеріали і речовини з набагато вищими показниками ефективності і корисності, є основними чинниками, що визначають перспективи та ступінь економічного росту.

Отже, досягнення економічного зростання стає можливим за рахунок інтенсивних чинників, зокрема здійснення активної інноваційної діяльності. Термін «інновація» як нова економічна категорія введено у науковий обіг австрійським економістом Й. Шумпетером [3], який

розумів під інноваціями використання нових комбінацій існуючих продуктивних сил для вирішення комерційних завдань і бачив в інноваціях джерело розвитку економічних систем. Й. Шумпетер виходив із уявлення економічного розвитку як циклічного процесу структурних змін, які створюються всередині економіки. Згідно з його гіпотезою, основним чинником цього процесу є інноваційна підприємницька діяльність.

Роберт Соллоу ще в 1957 р. зауважив, що саме активна інноваційна діяльність підприємств різних форм власності дедалі більше визначає темпи їх економічного зростання. За його підрахунками, валовий національний продукт США в період з 1909 по 1949 рр. збільшився на 87,5 % за рахунок «технологічних змін», тобто інновацій [4]. Кондратьєв Н. Д. зазначав, що еволюційний процес є процесом незворотних змін, спричинених науково-технічними інноваціями [5].

Відповідно до концепції М. Калецькі, в межах циклу товарного обігу можливим є забезпечення постійного економічного зростання, однак імпульси, що викликають зміни в системі умов, можуть «вивести» економіку із циклічного розвитку та зробити її в довгостроковій перспективі «стрибокподібною» [6]. До таких імпульсів М. Калецькі відносить і інновації. На думку М. Калецькі, інновації стимулюють економічний розвиток, забезпечують у довгостроковій перспективі швидше проходження економікою фази спаду й подовжують періоди піднесення.

На розвиток інноваційної діяльності та економічного розвитку вплинули праці Ф. Хайєка, зокрема його концепція «розсіяного знання» (розпорошеного, неявного) [7]. Згідно з цією концепцією знання є розпорошеним в економічній системі, а твердження, що «усі знають усе» не може бути вірним. Так, кожен індивід або група людей володіє певним рівнем знань, якими може не володіти інша група індивідуумів. Тому, конкурентний ринок є особливим інформаційним простором, який має виявляти, використовувати і координувати різноманітні знання незалежних один від одного людей. Ф. Хайєк зазначав, що кожна людина для забезпечення зростання як особистого, так і економічного має займатись саме тією справою, яку вона знає і вміє робити найкраще, тобто акцентував необхідність розвитку індивідуалізму, творчої спрямованості людини, спрямованості до нового, здатності до дослідження. Отже, вчений також підкреслював необхідність інноваційної діяльності як складової економічного зростання.

Таким чином, саме інноваційна діяльність є важливим чинником забезпечення стійкого економічного зростання підприємств.

На сьогодні існують різні визначення сутності та змісту інноваційної діяльності. Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [8]. Дещо ширше визначення запропоновано Державним комітетом статистики України, який визначає інноваційну діяльність як «комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових та маркетингових заходів, які спрямовані на створення та впровадження інновацій (проведення і придбання наукових досліджень, нових технологій, виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових методів їх виробництва, придбання машин, обладнання, установок, інших основних засобів та капітальні витрати, пов'язані з впровадженням інновацій, маркетинг, реклама тощо)» [9].

Лапко О. А. під інноваційною діяльністю розуміє діяльність з доведення науково-технічних винаходів, розробок до результату, придатного до практичного використання [10, с. 38].

Досить вдало сутність інноваційної діяльності розкрита у визначенні Крайнева П. П., який розуміє її як діяльність, пов'язану з трансформацією результатів науково-технічної діяльності в новий чи вдосконалений продукт, що передбачає цілий комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, які у своїй сукупності приводять до інновацій [11, с. 20].

Отже, підсумовуючи наведені підходи до трактування змісту інноваційної діяльності, можна зробити висновок, що її можна представити як певний вид економічних, правових, соціальних відносин, пов'язаний із розробкою, впровадженням та використанням інновацій.

Окремі вчені ототожнюють інноваційну діяльність з інноваційним процесом. Зокрема Петрова І. Л. визначає інноваційну діяльність як комплексний процес створення, використання і розповсюдження нововведень з метою отримання конкурентних переваг та збільшення при-

бутковості свого виробництва [12]. Ефективність інноваційної діяльності підприємства визначається насамперед узгодженням систем інвестування, оподаткування, кредитування, які функціонують у інноваційній сфері наукових розробок.

Через технічну відсталість, нестачу інвестицій та неузгодженість відносин між галузями витрати матеріальних та енергетичних ресурсів у головних галузях приблизно на 30...50 % вищі, ніж у країнах із розвинутою ринковою економікою. Для утримання темпів зростання економіки на рівні 5...6 % за рік, що надає змогу досягти макроекономічної стабільності і, відповідно, можливості інтеграції у світові економічні процеси, необхідно мати рівень зростання інвестицій в економіку фактично удвічі вищий, тобто майже 10...12 % [13].

Особливої уваги потребує інноваційна діяльність машинобудівних підприємств, які продукують основні засоби для промислових підприємств, тому технологічний рівень машинобудування визначає рівень розвитку інших галузей промисловості. Більшість підприємств машинобудівного комплексу України не працюють або завантажені на неповну потужність. Рівень продукції, яка випускається діючими підприємствами, здебільшого не відповідає міжнародним стандартам та не може конкурувати на рівні із західними аналогами. Так, частка машинобудівної продукції в структурі експорту України складає 13,6 %, що нижче світового рівня на 40,5 % [14, с. 35].

Суттєвою проблемою залишається незначна частка вітчизняної наукоємної продукції в структурі ВВП. Тоді як провідні країни за показниками наукоємності ВВП входять до першої десятки (Ізраїль – близько 3,5 % ВВП, Швеція – майже 2,4 %, Фінляндія, Німеччина – близько 2,3 %, Великобританія – 2,2 %), в Україні цей показник становить приблизно 1,2 % [15, с. 310].

З рисунка випливає, що вітчизняні промислові підприємства мають низький рівень інноваційної активності: частка наукоємної продукції є досить низькою і не перевищує 7 % впродовж 2000–2010 рр. та має негативну динаміку зменшення: в 2010 р. питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промисловості склала лише 3,8 %.

Показники інноваційної активності вітчизняних промислових підприємств за 2000–2010 рр.
(Побудовано автором за даними [16])

Як випливає з рисунка, питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової є досить низькою. Це пояснюється тим, що не кожне нововведення може бути впроваджене та є доцільним до впровадження. Крім того, нестача фінансового забезпечення є суттєвою перешкодою для впровадження.

Одним із напрямів пошуків інноваційної діяльності може стати формування на території України кластерів, які набули активного розвитку в таких пострадянських країнах як Росія та Казахстан. Найбільший економічний ефект в Росії дає використання кластерної моделі розвитку регіональної економіки, яка включає в себе промислові підприємства. Формування системи безперервного вдосконалення виробничих і технологічних процесів дозволяє знизити витрати на випуск продукції або надання послуг, підвищити міру відповідності влас-

тивостей і функцій товарів очікуванням споживачів, підвищити конкурентоспроможність підприємств кластера.

Забезпечення економічного зростання в сучасних умовах за рахунок інноваційної діяльності досягається в багатьох країнах за рахунок переходу від «лінійної моделі інновацій» (у основі якої лежить традиційний ланцюжок: «фундаментальна наука — прикладна наука — проектування — виробництво») до «спіральної моделі», що базується на тісній взаємодії (стратегічному партнерстві) академічної науки (представленою НДІ і університетами), корпоративного бізнесу і держави. Університет в такому випадку орієнтується не на навчальний план, а на комплекс чотирьох взаємообумовлених процесів (процес дослідження, процес проектування, процес переведення знань, отриманих в процесі дослідження і проектування, в навчальний процес і власне навчальний процес). У великих компаніях, орієнтованих перш за все на розвиток відповідного економічного кластера, функції підготовки інноваційно-активних лідерів переймають на себе корпоративні університети.

У Росії на сьогодні корпоративні університети мають в своєму складі близько 30 великих корпорацій (ВАТ «Північсталь», ВАТ «ОКБ Сухого», ВАТ «Норільський нікель» тощо). Зокрема, корпоративний університет «Північсталь», що з'явився з 2001 р., реалізує програму розвитку лідерів і «агентів змін» Talent Pool, розроблену спільно з консультантами з університету Нортумбрії (м. Ньюкасл, Великобританія) [17].

Важливою частиною індустріальної, регіональної та інноваційної політики в Казахстані, як і в усьому світі, є підтримка кластерної ініціативи. Ініціативи у галузі кластерного розвитку є новим важливим напрямом економічної політики Казахстану, який став можливим завдяки раніше докладним зусиллям для макроекономічної стабілізації, приватизації, відкриття ринку і зниження комерційних витрат. За результатами аналітичних досліджень, проведених американською консалтинговою компанією «JE Austin» та М. Портером, перспективним визначено формування семи пілотних кластерів у таких галузях, як туризм, транспортна логістика, нафтогазове машинобудування, текстильна промисловість, харчова промисловість, металургія, виробництво будівельних матеріалів. У Казахстані сформована дворівнева система технопарків - шість національних і сім великих регіональних міст в Алма-Аті, Караганді, Уральську, Чимкенті, Усть-Каменогорську, Петропавловську та Астані. Відмінною особливістю національних технопарків є наявність галузевої спрямованості в їх діяльності та режиму Спеціальної економічної зони (СЕЗ) з пільговим оподаткуванням.

Висновки

Таким чином, активна інноваційна діяльність вітчизняних підприємств, зокрема підприємств машинобудування, створить можливості стійкого розвитку вітчизняної економіки та забезпечить належний рівень конкурентоспроможності. Для пожвавлення рівня інноваційної діяльності необхідним є удосконалення вітчизняного законодавства та активні дії зі сторони державних органів влади, зокрема зниження податкового навантаження, створення сприятливих умов для інвесторів та забезпечення політичної стабільності в країні, формування кластерних ініціатив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Карлоф Б. Вызов лидеров / Б. Карлоф, С. Седерберг ; пер. со шведского. — М. : Дело, 1996. — 352 с.
2. Салига К. С. Теорії економічного зростання підприємства / К. С. Салига // Вісник економічної науки України. — 2009. — № 2. — С. 125—129.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер ; пер. с нем. В. С. Автономова, М. С. Любского, А. Ю. Чепуренко. — М. : Прогресс, 1982. — 456 с.
4. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / П. С. Харів. — Тернопіль : Економічна думка, 2003. — 326 с.
5. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев — М. : Экономика, 1989. — 526 с.
6. Калецкий М. Очерк теории роста социалистической экономики / М. Калецкий. — М. : Прогресс, 1970. — 143 с.
7. Hayek F. Individualism and economic order. — Ludwig von Mises Institute, 2009. — 280 p.
8. Про інноваційну діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 36. — 266 с.

9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Лапко О. А. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / О. А. Лапко. — К. : ІЕП НАНУ, 1999. — 253 с.
11. Крайнев П. П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю : моног. / П. П. Крайнев — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. — 448 с.
12. Петрова І. Л. Особливості стимулювання інноваційної діяльності / І. Л. Петрова // Теоретичні та практичні аспекти інтелектуальної власності. — 2010. — № 3. — С. 10—15.
13. Андросова О. Ф. Трансфер технологій як інструмент реалізації інноваційної діяльності : моног. / О. Ф. Андросова, А. В. Череп — К. : Кондор, 2007. — 356 с.
14. Касич А. О. Стратегічні орієнтири інноваційного розвитку машинобудування України / А. О. Касич // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 7. — С. 32—40.
15. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010—2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / [Авт. -упоряд. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилиєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко]. — К. : Парламентське вид-во, 2009. — 632 с.
16. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Агранов А. М. Проблемы и перспективы кластерной экономической политики: автомобильный комплекс Санкт-Петербурга и Ленинградской области / А. М. Агранов // Теория и практика сервиса: экономика, социальная сфера, технологии. — 2009. — № 2. — С. 166—171.

Рекомендована кафедрою фінансів та кредиту

Стаття надійшла до редакції 6.03.12
Рекомендована до друку 3.05.12

Єніфанова Ірина Юрїївна — старший викладач кафедри фінансів та кредиту.

Вінницький національний технічний університет, Вінниця